نشریه علمی‌پژوهشی فرهنگستان علوم پزشکی
سال دوم، شماره چهارم، زمستان ۹۷، صفحات ۵۱۰ تا ۵۲۲

شکوفایی اخلاق و معنویت در جامعه سلامت
تحول اخلاقی و معنوی با الهام از آموزه‌ها و رهنمودهای امام راحل و چهل سال حضور و تلاش و خدمت

نویسندگان:
محمدحسین نیکنام[1*] - منوچهر دوایی* - سیدضیاءالدین تابعی* - سیدعلیرضا مرندی* - سیدجمال‌الدین سجادی* - باقر لاریجانی* - سیدحسن امامی‌رضوی* - یحیی عقیقی* - محمد غفرانی* - سیدمحمود طباطبایی* - حسین ملک‌افضلی* - محمدعلی محققی*

چکیده

زمینه: اخلاق پزشکی و معنویات در سلامت، در دوره ۴۰ ساله انقلاب اسلامی روند شکوفایی و رشد و اعتلا را با آهنگی پرشتاب طی کرده است. کارگزاران و خادمان نظام سلامت، علاوه بر تأسی به ریشه‌های قدیم و بنیادهای راسخ اخلاقی و معنوی در طب و سلامت، با بهره‌مندی از فضای معنوی و میادین خدمت‌گزاری انقلاب، خالق اسطوره‌های مقدس و اسوه‌های نورانی و الگوهای الهام‌بخش بوده‌اند. در این نوشته پیشرفت‌های حوزه اخلاق و معنویت در چهار دهه انقلاب در عرصه‌های مختلف نظری و عملی مرور خواهد شد.

روش: از روش‌های مطالعه کتابخانه‌ای و مصاحبه تاریخ شفاهی برای تنظیم مطالب استفاده شده است.

نتایج: همه عوامل معتبر اخلاق و معنویت، اعم از مطالعات و دستاوردهای نظری، بنیادهای علمی و پژوهشی، نقش‌آفرینی در میادین اجرا و عمل، تجلیات نیروی انسانی، بازتاب‌های فرهنگی و اجتماعی، بنیادهای خدمت‌گزاری در جامعه ایران اسلامی رشد و شکوفایی داشته است.

کلیدواژه: اخلاق، اخلاق پزشکی، سلامت معنوی

مقدمه و بیان مسئله

اخلاق جمع خُلق است و خُلق عبارت است از: حالتی که در نفس پدید می‌آید و انگیزه حرکت عملی انسان شود و آدمی در پرتو آن، به عمل مناسب دست یابد.

اخلاق پزشکی شعبه‌ای از علم اخلاق است و در واقع شاخه مهم و گسترده اخلاق کاربردی محسوب می‌شود. مباحث اخلاق پزشکی بر مسایل و موضوعات مطرح در موقعیت‌های بالینی و مراقبت‌های بهداشتی تمرکز دارد. در این شعبه از علم اخلاق موضوعات متنوعی مورد بررسی قرار می‌گیرد. فهرستی از اهم موضوعات به شرح زیر است:

فلسفه اخلاق پزشکی - ارتباطات حرفه‌ای در طب - جسم انسان از منظر اخلاق پزشکی - مباحث اخلاق پزشکی قبل از تولد انسان - اخلاق پزشکی در کودکان - مسایل اخلاقی مرتبط با پیوند بافت‌ها و اعضاء - خاتمه حیات انسان و مسایل اخلاقی انتهای عمر - ملاحظات اخلاقی در فناوری‌های زیستی و نوپدید و نوظهور - القاء بارداری و جنبه‌های اخلاقی باروری و ناباروری - اخلاق پزشکی در بیماران روانی، مهجورین، محرومین اجتماعی و امثال آن‌ها - سالمندی، دمانس و اخلاق پزشکی - اخلاق پزشکی در پژوهش و آموزش - نسبت بین قانون و اخلاق پزشکی - نسبت بین فقه و حقوق اسلامی و اخلاق پزشکی[1].

جامعه خدمت‌گزار سلامت، به‌عنوان میراث‌داران اخلاق و معنویت، در پیروزی انقلاب اسلامی مردم بزرگ ایران به رهبری امام خمینی (ره)، نقش‌آفرین و خالق ارزش‌های کم نظیر و تحسین‌برانگیزی بوده‌اند که مجال شرح آن‌ها در این نوشته فراهم

۱.* نویسنده پاسخگو
* عضو پیوسته فرهنگستان علوم پزشکی

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-16]

نیست. با پیروزی و تداوم انقلاب، این جامعه با کوله‌باری از تجارب ارزشمند و گنجینه‌هایی از میراث متعالی فرهنگی و تمدنی، با آهنگی پرشتاب و سرنوشت‌ساز وارد میادین جدید خدمت‌گزاری و ارزش آفرینی شدند. تحولات اخلاقی و معنوی جامعه انقلابی به‌حدی پرشتاب و عظیم بود، که هماهنگی با آن برای کارگزاران ساحت سلامت جامعه مسئولیتی سنگین و تاریخی قلمداد می‌شد. تحول اخلاقی و تعالی معنوی جامعه پزشکی و سلامت در دهه اول انقلاب شگرف و بسیار درخشان بوده است. دستاوردهای حضور همه جانبه در دفاع مقدس، تمام شئون حرفه‌ای و اخلاقی نسل‌های بعدی را تحت‌الشعاع قرار داده است. به همین دلیل در این گزارش، بر عناصر اخلاق‌آفرین و معنویت‌ساز صحنه‌گردانان و حاضران در میادین عزت و شرافت دفاع مقدس، تأکید فراوان شده است. عناصر محوری تحول اخلاق و معنویت در جامعه پزشکی، تحت تأثیر آموزه‌های انقلاب و دستاوردهای دفاع مقدس در این مطالعه به‌صورت اجمال ارائه شده است.

روش مطالعه

این مطالعه مروری و کتابخانه‌ای است. با تلفیق کد واژه‌های مرتبط با اخلاق پزشکی با گل واژه‌های دفاع مقدس، ۱۰ محور به شرح زیر برای مطالعه انتخاب شد:

۱. منابع نظری و بنیان‌های ارزشی
۲. سیر تطورات تاریخی اخلاق پزشکی در دوران معاصر
۳. نظام آموزشی و تربیتی فضیلت‌گرا و اخلاق محور
۴. شخصیت‌های جامع الهام‌بخش و الگوهای اخلاق و معنویت در جامعه
۵. نقش‌آفرینان و الگوهای درون‌حرفه‌ای
۶. تحولات حرفه‌ای و روندهای بین‌المللی و اقتضائات جدید
۷. مراکز تمدن‌ساز و مرجع
۸. میادین خدمت و نقش‌آفرینی
۹. اسوه‌ها و اسطوره‌ها
۱۰. چالش‌ها و تهدیدات اخلاقی و معنوی در طب و سلامت

برای تحلیل هر محور، علاوه بر منابع معتبر، از تجارب نویسندگان و مصاحبه تاریخ شفاهی نیز استفاده شد.

ادبیات نظری مطالعه

اخلاق حرفه‌ای

به چگونگی رفتار، ادب و عمل شخص هنگام انجام کار حرفه‌ای می‌پردازد. این کار می‌تواند مشاوره، پژوهش، تدریس، نویسندگی، طبابت یا هر شغل دیگری باشد. در واقع، اخلاق حرفه‌ای مجموعه‌ای از اصول و استانداردهای سلوک بشری است که رفتار افراد و گروه‌ها در یک ساختار حرفه‌ای را تعیین می‌کند و مفهوم آن از علم اخلاق اتخاذ شده است. به عبارت دیگر، مجموعه قوانین اخلاقی که از ماهیت حرفه یا شغل به دست آمده، اخلاق حرفه‌ای نام دارد[۲].

فرهنگ دفاعی

دفع تهاجم دشمن مبتنی بر ارزش‌های انسانی و اسلامی که در تاریخ و فرهنگ سرزمین و مردم جمهوری اسلامی ایران و آزادگان جهان دارای قداست است. در اصطلاح دفاع مقدس عبارت است از مجموعه مجاهدت‌ها، حماسه‌ها، پایمردی‌ها، و فعالیت‌های متنوعی که ملت شریف و مسلمان ایران و نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران در طول ۸ سال، معادل ۲۸۹۵ روز در برابر تهاجم رژیم بعث عراق به خاک ایران اسلامی انجام دادند و از این امتحان الهی سربلند و پیروز بیرون آمدند[۳].

سلامت

در **فرهنگ عمید** سلامت به معنی بی‌گزند شدن و بی‌عیب شدن توصیف و در **فرهنگ فارسی معین** سلامت به معانی عافیت، تندرستی، امنیت، نجات، رستگاری، آرامش، صلح، خلوص، صداقت، خلاص از بیماری، و شفا معنی شده است.

معنویت

تعریف پیشنهادی نویسندگان از معنویت در ادامه آمده است این دیدگاه برای گفتمان در حوزه معنویت یک نظریه ابتدایی است که ظرفیت نظریه‌پردازی دارد و قابل نقد و پیشنهاد است:

حالتی روحانی خاص و مطلوبی است که شالوده آن بر ایمان به خداوند و اعتقاد به هدفمند بودن آفرینش استوار است. از وجوه ممتاز شخصیت معنوی، نشاط، امید، داشتن هدف و برنامه، رشد و تعالی و آرامش توأم با احتیاط (بیم و امید) و رضایت از مشیت الهی و سرنوشت (قضا و قدر) است.

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-16]

اصول اخلاق حرفه‌ای در مراکز آموزش عالی[۴]

- توانمندسازی دانشجویان
- ارتباط حسنه، توأم با احترام و بی‌طرفانه استادان با دانشجویان
- رازداری و امانت داری
- احترام به همکاران
- احترام به مؤسسه و نهاد آموزشی
- سرآمدی علمی، دانش افزایی، و تسلط بر محتوی آموزش
- ارزشیابی معتبر دانشجویان
- تسلط به اصول آموزش و روش‌های تدریس

تاریخ اخلاق پزشکی

طبیبان و حکیمان در معابد عشق و نهاده‌های خدمت، با ابزار علم و ایمان و تجارب روزافزون، همواره در صف مقدم انسان دوستی تلاش و ارزش‌آفرینی کرده‌اند. در مناسبات و مناقشات خطیر بشری محکمه طبیبان و دارالعلم حکیمان محفل انس و مأمن امن و امان بوده است. توصیف واقع‌بینانه خدمات معنوی و انسان‌دوستانه سلاله طبیبان و حکیمان بدون برگیری از ابزار علم و تاریخ و فلسفه میسر نیست. مطالعه تاریخی اخلاق پزشکی، در تلاش است تا مرز بین خرد و نابخردی، و اخلاق با بی‌اخلاقی را در حرفه طب ترسیم کند.

نتایج

نتایج این مطالعه در ده محور مشروحه در روش مطالعه ارائه می‌شود:

۱. مبانی نظری و بنیان‌های ارزشی

انسان براساس حکمت پروردگار حکیم، دارای سه قوه و نیروی (وهمیه، غضبیه و شهویه) است که این سه قوه در بقاء و زندگی شخصی و اخروی و حفظ نوع انسان، نقش اساسی بر عهده دارند؛ زیرا این سه قوه، سرچشمه ملکوتی باطنی انسان‌اند[۵]. سیمای باطن انسان که صورت ملکوتی نیز خوانده می‌شود در آغاز، صورت انسانی است ولی اگر صفات رذیله یعنی ملکات غیر انسانی بر آن غلبه کند (صورت باطنی انسان) دگرگون گشته و به سیمای جدیدی مبدل می‌گردد؛ مثلاً اگر (قوه غضب) بر آدمی غالب آید و عقل و اراده وی تابع آن شود، سبعیت و درندگی در وی تقویت گشته و قهراً چهره درونی او همان سیمای حیوان درنده است. و همچنین اگر (قوه وهمیه) بر انسان غالب شود، سیمای باطنی و صورت ملکوتی وی سیمای شیطانی می‌شود که جز خدعه، نیرنگ، فریبکاری، تقلب، نمامی و غیبت از این و آن و... از او برنخیزد و البته گاهی سیمای دوگانه و مزدوجی از (درندگی و شیطنت) در آدمی پدیدار می‌شود که در آن صورت سیمای باطنی آدمی، به‌هیچ حیوانی شباهت ندارد، به سیمای عجیب و غریب تبدیل می‌گردد. نیز اگر (قوه شهوت) بر آدمی غلبه کند، ملکوت و باطن آدمی نیز سیمایی جز حیوانیت و شهوت‌پرستی ندارد[۶].

بعضی از مبانی نظری و بنیان‌های ارزشی در جامعه اسلامی در اندیشه امام خمینی(ره)

بسط عدالت اجتماعی

عدالت از شعائر اصلی انقلاب اسلامی است. تجلی ظلم ستیزی در شعائر اسلامی بعد از انقلاب، بسیار بارز بود. فریاد عدالتخواهی و ظلم ستیزی، موج بیداری اسلامی را در مردم پدیدار ساخت و آن راجهانگیر کرد. امام راحل در وصیت‌نامه سیاسی الهی خود چنین فرموده است: "..... حکومت حق برای نفع مستضعفان و جلوگیری از ظلم و جور و اقامه عدالت اجتماعی همان است که مثل سلیمان‌بن‌داود و پیامبر عظیم‌الشأن اسلام - صلی الله علیه و آل - و اوصیاء بزرگوارش برای آن کوشش می‌کردند از بزرگترین واجبات و اقامه آن از والاترین عبادات است: چنانچه سیاست سالم که در این حکومت‌ها بوده از امور لازمه است.

سعادت بشر، هدف غایی حکومت اسلامی

حکومت اسلامی پدیده الهی است که با به کار بستن آن سعادت فرزندان خود را در دنیا و آخرت به بالاترین وجه تأمین می‌کند و قدرت آن را دارد که قلم سرخ بر ستمگری‌ها و چپاولگری‌ها و فسادها و تجاوزها بکشد و انسان‌ها را به کمال مطلوب خود برساند.

تضمین پیشرفت مادی و معنوی بشر در مکتب توحیدی اسلام

اسلام مکتبی است که برخلاف مکتب‌های غیرتوحیدی در تمام شئون فردی و اجتماعی و مادی و معنوی و فرهنگی و سیاسی و

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-16]

نظامی و اقتصادی دخالت و نظارت دارد و از هیچ نکتـه ولـو بسـیار ناچیز که در تربیت انسان و جامعه و پیشرفت مادی و معنوی نقـش دارد فروگذار ننموده است و موانع و مشـکلات سـر راه تکامـل را در اجتماع و فرد گوشزد نموده و به رفع آن‌ها کوشیده است.

طبیب جامعه باید با حسن نیتی که دارد جامعه را اصلاح کند.

انبیاء الهی بـه مثابـه طبیبـان جوامـع انسـانی هسـتند. پیـامبر عظیم‌الشأن اسلام طبیب عالم است و طبیب جامعه است و رسـالت دارد جامعه را باید با حسن نیتی که دارد اصلاح کند. اگر قلم، قـدم، و گفتار ما از انبیاء الهی و نبی مکرم اسلام تبعیت کند جامعه اصلاح می‌شود.

نقش‌های اخلاقی و معنوی مسئولان و کارگزاران

- مسئولان نظام اسلامی در مقابل خدا و مردم مسئول هستند.
- فعالیت مسئولان در نظام اسلامی، عبادت است.
- بعد معنوی کار مسئولان متعهد و دلسوز را فقط خدا می‌داند.
- جنت لقاءالله بالاترین پاداش خادمان اسلام است.

صفات اخلاقی مسئولان و کارگزاران

- تزکیه، ایمان و تقوی
- جلب رضای خدا
- اعتماد به نفس
- صبر و استقامت
- اشاعه معنویت و اقامه عدالت
- رعایت عدالت و امانت
- تعهد به موازین و معیارهای اسلامی
- انجام تکلیف
- حکومت بر قلوب
- خدمت‌گزاری و مردمی بودن
- تواضع در برابر مردم
- خضوع در مقابل قانون، انجام وظیفه و عدم تـداخل در کارهـای دیگر
- اهمیت به بیت‌المال و پرهیز از کم‌کاری
- اهمیت به محتوی و عمل
- عبرت‌پذیری
- انتقاد و انتقادپذیری
- اعتراف به اشتباه
- دقت عمل در رفتار خود و افراد تحت امـر و رسـیدگی بـه امـر متخلفین
- پرهیز از قدرت‌طلبی و حب مال
- ارائه کارها به مردم
- حفظ آبروی نظام و جمهوری اسلامی

جایگاه اخلاقی و معنوی خدمت به مردم توسط اعضای حرفه‌ای

- مبدأ همه خیرات و ترقیات، ایمان است.
- مملکت ما احتیاج به انسان مؤمن دارد.
- فداکاری ریشه در ایمان دارد.
- ایمان، انسان را قدرتمند می‌کند.
- خدمت برای خدا عبادت است.
- برای خدا به بندگان خدا خدمت کنید.
- خدمت به مردم مایه آرامش قلبی و راحتی وجدان
- محیط خدمت به مردم محیط محبت باشد.
- سعادت ما در دوستی و برادری است.
- شرط دلسوزی برای مردم معنویت و عقیده به توحید است.
- کسانی که ایمان ندارند نمی‌توانند به مردم خدمت کنند.
- کسی که مبادی معنوی ندارد نمی‌تواند بـرای مـردم کوشـش و فداکاری کند.
- لزوم هماهنگی تخصص با تعهد و ایمان
- متخصص منحرف از همه خطرناک‌تر است.

علایم خدمت برای خدا

- مطرح نکردن خود
- عدم توقع از دیگران
- عدم انتظار اجر دنیوی
- عدم احساس باخت و دلسردی
- عدم یأس و شکست
- استقامت در کارها در رأس امور است.

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-16]

- اگر استقامت کنیم مؤید به تأییدات الهی هستیم.
- ساده زیستی

ارزش‌ها و مبانی اخلاق و معنویت در تعالیم اسلامی یک دریای بی‌انتها است. شمه‌ای از کاربردی‌ترین ارزش‌ها در زندگی روزمره در بالا اشاره شد. رهبر انقلاب و بنیانگذار نظام مقدس جمهوری اسلامی بر این سیره زندگی و خداوند تبارک و تعالی را عبادت و به مردم خدمت فرمود و با دلی آرام و ضمیری امیدوار به رحمت الهی، دنیای فانی را وداع کرد. میراث اخلاقی و معنوی آن اسطوره ایمان و مقاومت باقی ماند و چهل سال از حیات آن نیز سپری شد. شناخت ارزش‌ها و عمل به آن‌ها در همه مصادیق زندگی، در همه حرفه‌ها و مسئولیت‌ها، همچنان در رأس امور تعیین کننده سرنوشت جامعه و سعادت مردم قرار دارد.

۲. سیر تطورات تاریخی اخلاق پزشکی در دوران معاصر

مبداء فعالیت‌های علمی و آموزشی در حوزه اخلاق پزشکی معاصر در ایران، تأسیس دارالفنون (قرن ۱۹ میلادی) و پایه‌گذاری دانشکده پزشکی دانشگاه تهران در سال ۱۳۱۱ هجری شمسی است. از اولین سال‌های تأسیس این مراکز آکادمیک جدید، آموزش اخلاق پزشکی، به‌عنوان جزیی از آموزش پزشکی مرسوم بوده است. در سال‌های اولیه کتبی با موضوع اخلاق پزشکی نگاشته نشده بود و منابع قدیمی و تجربیات استادان، ملاک تدریس و منابع آموزش بوده‌اند. کتاب دکتر اعتمادیان در خصوص آداب و اخلاق پزشکی، اولین کتاب معاصر در موضوع اخلاق پزشکی نوین در کشور ما است و مباحثی مانند ارتباط پزشک و بیمار، رازداری و سقط جنین را بررسی کرده است[۷].

در دوره ۴۰ ساله بعد از پیروزی انقلاب اخلاق پزشکی به‌صورت دو واحد درسی به دانشجویان پزشکی آموزش داده می‌شود. از سال ۱۳۷۲ فعالیت مرتبط با اخلاق پزشکی در کشور روند رو به رشد و مطلوبی داشته است. برگزاری اولین سمینار بین‌المللی اخلاق پزشکی در کشور، تأسیس مرکز مطالعات و تحقیقات اخلاق پزشکی، تشکیل کمیته ملی اخلاق در تحقیقات، تدوین کدهای ملی اخلاق در پژوهش، و قانون‌گذاری در زمینه‌هایی چون مرگ مغزی و پیوند اعضا و تدوین برنامه راهبردی اخلاق پزشکی کشور از جمله فعالیت‌هایی هستند که در دهه‌های اخیر در کشور نسبت به آن‌ها اهتمام شده است[۸].

کتاب اخلاق پزشکی به انضمام مختصری از تاریخ پزشکی به‌عنوان کتاب درسی برای دانشجویان در سال ۱۳۷۰ تألیف شد[۹]. از سال ۱۳۷۲ به بعد روند ترجمه و تألیف کتب اخلاق پزشکی گسترش یافت. انتشار بیش از ۳۰ عنوان کتاب توسط مرکز تحقیقات اخلاق پزشکی در زمره این فعالیت‌ها است. مجله طب و تزکیه نیز توسط معاونت امور دانشجویی، فرهنگی، حقوقی و مجلس وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی از دهه هفتاد آغاز و تاکنون ادامه دارد. ترجمه کتاب اخلاق در پژوهش‌های پزشکی نیز توسط اندیشمندان این حوزه انجام شده است[۱۰].

رئوس تحولات اخلاق پزشکی ۴ دهه اخیر

- تدوین برنامه راهبردی اخلاق پزشکی (مهم‌ترین برنامه دوره ۴۰ ساله بعد از انقلاب)
- تأسیس مرکز تحقیقات اخلاق پزشکی در سال ۱۳۷۲
- برگزاری اولین همایش بین‌المللی اخلاق پزشکی در سال ۱۳۷۲
- تشکیل کمیته ملی اخلاق پزشکی در تحقیقات و نیز کمیته‌های منطقه‌ای اخلاق پزشکی در تحقیقات در دانشگاه‌های علوم پزشکی
- تدوین کدهای اخلاق پزشکی در تحقیقات در سال ۱۳۷۹
- فعالیت‌های گسترده انتشاراتی
- تشکیل کمیته ملی اخلاق زیستی
- فعالیت‌های قانون‌گذاری در حیطه اخلاق زیستی (در موضوعاتی مانند پیوند اعضاء و مرگ مغزی - تحقیقات ژنتیک - سلول‌های بنیادی - باروری حمایت شده - سقط جنین)
- ایجاد رشته‌ها و مقاطع تحصیلات تکمیلی اخلاق پزشکی و گروه‌های آموزشی مربوطه در دانشگاه‌های مجری
- طرح مسایل مهم اخلاق پزشکی در برنامه‌های آموزش مداوم جامعه پزشکی
- علاقمندی و فعالیت‌های ابتکاری توسط انجمن‌های علمی و انتشار بعضی از مستندات حرفه‌ای
- شکوفایی بحث‌های میان رشته‌ای و علاقمندی سایر حوزه‌ها از جمله علوم انسانی
- تقویت ساختارهای مرتبط با اخلاق و معنویت (نظیر شورای‌عالی

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-16]

اخلاق در وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی - گروه‌های آموزش و اخلاق پزشکی و سلامت معنوی اسلامی در فرهنگستان علوم پزشکی - کمیته اخلاق در سازمان نظام پزشکی - کمیته‌های اخلاق بیمارستانی - کمیته‌های اخلاق در پژوهش.....)

۳. نظام آموزشی و تربیتی فضیلت‌گرا و اخلاق محور

نظام آموزشی و تربیتی

در آموزش پزشکی و مشاغل سلامتی، اخلاق حرفه‌ای با تکیه بر آموزه‌های اخلاق فضیلت‌گرا، یک نیاز اساسی است. قبل از آموزش، فضیلت‌ها، منش و رفتار خوب بر مبنای فلسفه اخلاقی معتبر در اسلام، باید شناسایی شده و یا در منابع معتبر در دسترس مدرسان و دانشجویان باشد. فضایل و رفتارهای خوب قابل آموزش می‌باشند و نظام‌های آموزشی وظیفه آموزش و ترویج آن‌ها را بر عهده دارند. آموزش‌های هدفمند، با شیوه‌های مناسب، از منابع معتبر، توسط استادان با فضیلت، در شکل‌دهی منش و رفتار دانش‌آموختگان بسیار مؤثر است. چنانچه این آموزش‌ها رواج نداشته، یا به درستی انجام نشود "تعهد حرفه‌ای" دانش‌آموختگان در زمان فراغت از تحصیلات آکادمیک و بعد از آن به خطر خواهد افتاد. در نظام آموزش عالی سلامت، مانند سایر نظام‌های آموزشی استادان نقش محوری را بر عهده دارند. در این نظام آموزشی استاد شخصیتی الگو و منش و رفتار او الهام‌بخش است. ارتقای فضایل اخلاقی از طریق برنامه‌های آموزشی، مرهون دقت نظر سیاست‌گذاران و هوشمندی برنامه‌ریزان آموزشی و اهتمام مدرسان و نظارت مدیران است. نظام آموزش پزشکی ایران در دهه‌های اخیر نسبت به این امور اهتمام نموده است[۱۱].

معلم در همه نظام‌های آموزشی و تربیتی بالاترین و سرنوشت‌سازترین نقش را در آموزش و ترویج معارف و فضیلت‌های اخلاقی بر عهده دارد. غفلت از این وظیفه محوری فاجعه غیرقابل جبران اخلاقی و معنوی به‌دنبال خواهد داشت. یک استاد در دو بعد باید خود را ملزم به رعایت اصول اخلاقی بداند:

- اول، به علت نقش تأثیرگذار بر رفتار و افکار فراگیران
- دوم، به جهت وظیفه در قبال برآوردن نیازهای آموزشی دانشجویان

به این اعتبار معلم باید با رعایت حداکثری اصول اخلاقی در انجام وظایف حرفه‌ای، مسئولیت‌های آموزشی خود را به بهترین نحو به انجام رساند[۱۲].

بسیاری از مؤسسات آموزش عالی سلامت در دوره انقلاب بر شالوده‌های اخلاقی و معنوی و پایه‌های خدمت‌گزاری و نوع‌دوستی، ایجاد شدند و با همین انگیزه‌های الهی و انسانی رشد و تعالی یافتند. مردم نیکوکار و انسان‌های معنوی و الهی با انگیزه‌هایی سرشار از ایمان و عشق به خدمت به هم‌نوع و خاصه بیماران و محرومان و دردمندان، بنیادهای آموزشی را یاری نمودند. سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان نظام آموزشی، تلاش‌های خستگی‌ناپذیری در برقراری جریان تربیت توحیدی، ایمانی و نوع‌دوستانه جوانان دانشجو و دانش‌پژوه، انجام دادند. اگرچه ناهنجاری‌های اخلاقی و معنوی نیز در اثر غفلت‌ها و سوءمدیریت‌ها و تهاجمات فرهنگی، جسته و گریخته خودنمایی کرده و همچنان تهدیدکننده است، اما جریان غالب اخلاقی و معنوی و جهت‌گیری نوع‌دوستانه و خداپسندانه، هیچ‌گاه در آسمان علم و اندیشه و فضای محیط‌های تعلیم و تربیت، افول ننموده و همواره رو به تعالی بوده است. فرصت بسیار مغتنم ارائه خدمات سلامت در مراکز آموزشی، این محیط‌های زیبای علم و تجربه‌آموزی با تأسی به اجرای فرامین الهی و دستورات دینی در خدمت به مردم و نیازمندان و دردمندان جامعه، به معابد پرستش خداوند قابل تبدیل و تشبیه شده‌اند.

۴. شخصیت‌های جامع الهام‌بخش و الگوهای اخلاق و معنویت

در قرآن‌مجید برترین الگوی حسنه، پیامبر اکرم(ص) و آن‌گاه ابراهیم(ع) معرفی شده‌اند. معرفی الگوهای اخلاقی و رفتاری جامع و الهام‌بخش، مردم را در تصحیح رفتارها و پیروی از دستورات عملی مورد تأیید در اسلام راهنمایی می‌کند. الگوبرداری از رفتارهای شخصیت‌های شاخص در همه جوامع رایج است. رهبران، سیاست‌گذاران، مدیران و مسئولان جامعه نقش سرنوشت‌سازی در معرفی این الگوها و تصحیح رفتارهای مردم بر عهده دارند. والاترین و کامل‌ترین نمونه اخلاقی و معنوی در جامعه بشری، پیامبر گرامی اسلام حضرت محمد صلی الله علیه و آله(ص) می‌باشند. پیامبر نور و رحمت که فلسفه بعثت مبارکش، اتمام مکارم اخلاقی بوده است: "انی بعثت لاتمم مکارم الاخلاق". معصومین و ائمه اطهار علیهم‌السلام نیز انوار هدایت

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-16]

الهی برای مردم و وارثان فضایل و مکارم اخلاقی رسول گرامی اسلام(ص) هستند. از مجموعه صفات و ملکات اخلاقی پیامبر اکرم(ص) در قرآن‌مجید سوره مبارکه قلم آیه ۴ به خلق عظیم تعبیر شده است: "وَإِنَّکَ لَعَلی خُلُقٍ عَظِیمٍ." آن بزرگوار "رَحمَةٌ لِلعَالَمین" و نمونه و الگوی مکارم اخلاقی برای تمام انسان‌ها در تمام دوران‌ها هستند. صد ویژگی از رفتار و گفتار و منش پیامبر اکرم(ص) که بازگوکننده بخشی از سلوک فردی و اجتماع و شیوه زندگی آن حضرت است؛ از کتاب «منتهی الآمال» محدث قمی و کتاب «مکارم الاخلاق» طبرسی استخراج و توسط علیرضا نداف قاری قرآن قزوینی به شرح زیر باز ویرایش شده است[۱۲]:

۱. هنگام راه رفتن با آرامی و وقار راه می‌رفت.
۲. در راه رفتن قدم‌ها را بر زمین نمی‌کشید.
۳. نگاهش پیوسته به زیر افتاده و بر زمین دوخته بود.
۴. هرکه را می‌دید مبادرت به سلام می‌کرد و کسی در سلام بر او پیشی نگرفت.
۵. وقتی با کسی دست می‌داد دست خود را زودتر از دست او بیرون نمی‌کشید.
۶. با مردم چنان برخورد داشت که هرکس گمان می‌کرد عزیزترین فرد نزد آن حضرت است.
۷. هرگاه به کسی می‌نگریست به روش ارباب (متکبر) با گوشه چشم نظر نمی‌کرد.
۸. هرگز به روی مردم چشم نمی‌دوخت و خیره نگاه نمی‌کرد.
۹. چون اشاره می‌کرد با دست اشاره می‌کرد نه با چشم و ابرو.
۱۰. سکوتی طولانی داشت و تا نیاز نمی‌شد لب به سخن نمی‌گشود.
۱۱. هرگاه با کسی، هم سخن می‌شد به سخنان او خوب گوش فرا می‌داد.
۱۲. چون با کسی سخن می‌گفت کاملاً برمی‌گشت و رو به او می‌نشست.
۱۳. با هرکه می‌نشست تا او برنمی‌خاست آن حضرت هم برنمی‌خاست.
۱۴. در مجلسی نمی‌نشست و برنمی‌خاست مگر با یاد خدا.
۱۵. هنگام ورود به مجلسی در آخر و نزدیک در، می‌نشست نه در بالای آن.
۱۶. در مجلس جای ویژه‌ای را به خود اختصاص نمی‌داد و از آن نهی می‌کرد.
۱۷. هرگز در حضور مردم تکیه نمی‌زد.
۱۸. بیشتر نشستن آن حضرت رو به قبله بود.
۱۹. اگر در محضر او چیزی رخ می‌داد که ناپسند وی بود نادیده می‌گرفت.
۲۰. اگر از کسی خطایی سر می‌زد، آن را بازگو نمی‌کرد.
۲۱. کسی را بر لغزش و خطای در سخن بازخواست نمی‌کرد.
۲۲. هرگز با کسی جدل و منازعه نمی‌کرد.
۲۳. هرگز سخن کسی را نمی‌برید مگر آن‌که سخن تباه و بیهوده بگوید.
۲۴. پاسخ به پرسشی را چند مرتبه تکرار می‌کرد تا جوابش بر شنونده مشتبه نشود!
۲۵. چون سخن نادرست از کسی می‌شنید. نمی‌فرمود: «چرا فلانی چنین گفت!» بلکه می‌فرمود «برخی مردم را چه می‌شود که چنین می‌گویند؟»
۲۶. با تهی‌دستان زیاد نشست و برخاست می‌کرد و با آنان هم خوراک می‌شد.
۲۷. دعوت بندگان و غلامان را می‌پذیرفت.
۲۸. هدیه را قبول می‌کرد اگرچه به‌اندازه یک جرعه شیر بود.
۲۹. بیش از همه پیوند با خویشان را به‌جا می‌آورد.
۳۰. به خویشاوندان خود نیکی می‌کرد بی‌آنکه آنان را بر دیگران برتری دهد.
۳۱. کار نیک را تحسین و تشویق می‌فرمود و کار بد را تقبیح می‌نمود و از آن نهی می‌کرد.
۳۲. آنچه موجب صلاح دین و دنیای مردم بود به آنان می‌فرمود و مکرر می‌گفت هر آنچه حاضران از من می‌شنوند به غایبان برسانند.
۳۳. هرکه عذر می‌آورد عذر او را می‌پذیرفت.
۳۴. هرگز کسی را خوار نمی‌شمرد.
۳۵. هرگز کسی را دشنام نداد و یا به لقب‌های بد نخواند!
۳۶. هرگز کسی از اطرافیان و بستگان خود را نفرین نکرد!
۳۷. هرگز عیب مردم را جست‌وجو نمی‌کرد.
۳۸. از شر مردم دوری می‌کرد ولی از آنان کناره نمی‌گرفت و با همه خوش‌خو بود.

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-16]

۳۹. هرگز مردم را سرزنش نمی‌کرد و بسیار آنان را نمی‌ستود.
۴۰. بر گستاخی دیگران شکیبایی می‌کرد و بدی را به نیکی پاسخ می‌داد.
۴۱. از بیماران دیدار می‌کرد اگرچه دورافتاده‌ترین نقطه مدینه بود.
۴۲. سراغ یاران خود را می‌گرفت و همواره جویای حال آنان می‌شد.
۴۳. یاران را به بهترین نام‌هایشان صدا می‌زد.
۴۴. با یارانش در کارها بسیار مشورت می‌کرد و بر آن تأکید می‌فرمود.
۴۵. در میان یارانش دایره‌وار می‌نشست، اگر ناشناسی بر آنان وارد می‌شد نمی‌توانست تشخیص دهد پیامبر کدام‌یک از ایشان است؟
۴۶. میان یارانش انس و الفت برقرار می‌کرد.
۴۷. وفادارترین مردم به عهد و پیمان بود!
۴۸. هرگاه چیزی به بینوا می‌بخشید به دست خودش می‌داد و به کسی حواله نمی‌کرد.
۴۹. اگر در حال نماز بود و کسی پیش او می‌آمد نمازش را کوتاه می‌کرد.
۵۰. اگر در حال نماز بود و کودکی گریه می‌کرد نمازش را کوتاه می‌کرد.
۵۱. گرامی‌ترین، نزد او کسی بود که خیرش بیشتر به دیگران می‌رسید.
۵۲. هیچ کس از محضر او ناامید نبود و می‌فرمود «برسانید به من نیاز کسی را که نمی‌تواند نیازش را به من برساند.»
۵۳. هرگاه کسی از او درخواستی داشت اگر می‌شد روا می‌فرمود وگرنه با سخن خوش و با وعده‌ای نیکو او را خشنود می‌کرد.
۵۴. هرگز پاسخ رد به درخواست کسی نداد مگر آنکه برای گناه باشد.
۵۵. پیران را بسیار گرامی می‌داشت و با کودکان بسیار مهربان بود.
۵۶. غریبان را خیلی مراعات می‌کرد.
۵۷. با نیکی به شروران، دل آنان را به دست می‌آورد و مجذوب خود می‌کرد.
۵۸. همواره لبخند به لب داشت
۵۹. چون شاد می‌شد چشم‌ها را بر هم می‌گذاشت و خیلی اظهار شادمانی نمی‌کرد.
۶۰. بیشتر خندیدن آن حضرت لبخند بود و صدایش به خنده بلند نمی‌شد.
۶۱. مزاح می‌کرد اما به بهانه مزاح و خنداندن، سخن بیهوده و تباه نمی‌زد.
۶۲. نام بد را تغییر می‌داد و به‌جای آن نام نیک می‌گذاشت.
۶۳. بردباری‌اش همواره بر خشم او پیشی می‌گرفت.
۶۴. برای از دست دادن چیزهای دنیایی ناراحت نمی‌شد و یا به خشم نمی‌آمد.
۶۵. برای خدا آن‌چنان به خشم می‌آمد که دیگر کسی او را نمی‌شناخت!
۶۶. هرگز برای خودش انتقام نگرفت مگر آن‌که حریم حق شکسته شود.
۶۷. هیچ خصلتی نزد آن حضرت منفورتر از دروغ‌گویی نبود!
۶۸. در حال خشنودی و ناخشنودی جز یاد حق بر زبان نداشت.
۶۹. هرگز درهم و دیناری نزد خود پس‌انداز نکرد.
۷۰. در خوراک و پوشاک چیزی زیادتر از خدمتکارانش نداشت.
۷۱. روی خاک می‌نشست و روی خاک خوراک می‌خورد.
۷۲. روی زمین می‌خوابید.
۷۳. کفش و جامه را خودش وصله می‌کرد.
۷۴. با دست خودش شیر می‌دوشید و پای شترش را خودش می‌بست.
۷۵. هر مرکبی برایش مهیا بود سوار می‌شد و برایش فرقی نمی‌کرد.
۷۶. هر جا می‌رفت عبایی که داشت به‌عنوان زیرانداز خود استفاده می‌کرد.
۷۷. بیشتر جامه‌های آن حضرت سپید بود.
۷۸. چون جامه نو می‌پوشید جامه پیشین خود را به فرد محتاجی می‌بخشید.
۷۹. جامه فاخری که داشت ویژه روز جمعه بود!
۸۰. در هنگام کفش و لباس پوشیدن همیشه از سمت راست آغاز می‌کرد.
۸۱. ژولیده مو بودن را کراهت می‌دانست.
۸۲. همیشه خوشبو بود و بیشترین مخارج آن حضرت برای خریدن عطر بود.

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-16]

۸۳. همیشه با وضو بود و هنگام وضو گرفتن مسواک می‌زد.
۸۴. نور چشم او در نماز بود و آسایش و آرامش خود را در نماز می‌یافت.
۸۵. روزهای سیزدهم و چهاردهم و پانزدهم هرماه را روزه می‌داشت.
۸۶. هرگز نعمتی را سرزنش نکرد.
۸۷. اندک نعمت خداوند را بزرگ می‌شمرد.
۸۸. هرگز از خوراکی تعریف نکرد یا از غذایی بد نگفت.
۸۹. هنگام غذا خوردن هرچه حاضر می‌کردند میل می‌فرمود.
۹۰. در سر سفره از جلوی خود غذا میل می‌فرمود.
۹۱. بر سر غذا از همه زودتر حاضر می‌شد و از همه دیرتر دست می‌کشید.
۹۲. تا گرسنه نمی‌شد غذا میل نمی‌کرد و پیش از سیر شدن دست می‌کشید.
۹۳. معده‌اش هیچ‌گاه دو خوراک را در خود جمع نکرد.
۹۴. در هنگام خوردن هرگز آروغ نزد!
۹۵. تا آنجا که امکان داشت تنها غذا نمی‌خورد.
۹۶. پس از خوردن دست‌ها را می‌شست و روی خود می‌کشید.
۹۷. هنگام آشامیدن سه جرعه آب می‌نوشید؛ آغاز آن‌ها بسم‌الله و پایان آن‌ها الحمدلله.
۹۸. از دوشیزگان پرده‌نشین باحیاتر بود!
۹۹. چون می‌خواست به خانه وارد شود سه بار اجازه می‌خواست.
۱۰۰. اوقات درون خانه را سه بخش می‌کرد: بخشی برای خدا، بخشی برای خانواده و بخشی برای خودش بود و وقت خودش را نیز با مردم قسمت می‌کرد. معرفی اسوه‌ها در قرآن برای نجات انسان از گمراهی است، این کتاب آسمانی پیامبران را با دید الگو و اسوه می‌نگرد و به‌عنوان سرمشق در صفات برجسته معرفی می‌کند[۱۴].

۵. نقش‌آفرینان اخلاق پزشکی در ۴ دهه انقلاب

جامعه علمی و فرهنگی کشور و جامعه سلامت در دوران انقلاب شاهد نقش‌آفرینی و درخشش ستاره‌های درخشانی در آسمان علم و ادب و فرهنگ و خدمت‌گزاری بوده است. نام و یاد آن‌ها زینت‌بخش صحیفه علم و ایمان و خدمات انسان‌دوستانه است. شاهدان و فرزانگان میادین علم و ایمان و اخلاق و خدمت‌گزاری فراوانند، اما این نوشته مجال ذکر آنان را ندارد و به مجال دیگری موکول می‌شود. این فرزانگان همواره خواهند درخشید و چراغ راه نسل‌های بعد خواهند بود. بعضی از صفات و ملکات متجلی در الگوهای اخلاقی به شرح زیر است:

- ایمان به خداوند و عشق به معبود ازل و ابد در قلبشان موج می‌زند و در اعمال و رفتارشان تجلی می‌یابد.
- همه امور را خالص و برای جلب رضایت خداوند تبارک و تعالی انجام می‌دهند.
- صالح بودن و فاسد نبودن - اول خود را اصلاح می‌کنند و سپس دیگران و جامعه را
- عمل به علم و گفته‌های خود، هماهنگی گفتار و کردار، وفای به عهد و پیمان
- در نهایت فروتنی از ریا و خودپسندی عاری هستند و ذره‌ای تکبر در اعمالشان دیده نمی‌شود
- توجه و ملاطفت نسبت به به شاگردان، شاگرد پروری و تلاش برای شکوفایی استعدادها و تشویق جوانان
- سلوک معنوی و رابطه صمیمی در رفتار با دیگران
- خوشرویی، بی‌پیرایگی و بی‌تکلّفی و ساده زیستی

آزادگی، جوانمردی و انصاف داشتن

- مشورت کردن با دیگران حتی شاگردان و مشاوره دادن
- راستگویی و رازداری و امانت‌داری
- راهنمای امین و چراغ هدایت دیگران بودن
- بسیاری از بزرگان اخلاق و معنویت، در میادین پر فراز و نشیب انقلاب نقش‌آفرینی کردند و ودایعی از جنس انسانیت، نوعدوستی، ایثار و فضیلت در صحیفه پر افتخار انقلاب به یادگار گذاشتند.

۶. تحولات حرفه‌ای، روندهای بین‌المللی، اقتضائات و چالش‌های جدید در اخلاق پزشکی

"تحولات و پیشرفت‌های سریع در علوم و فناوری‌های زیستی و ارتباط تنگاتنگی که با شیوه‌های تشخیصی، درمانی و پیشگیری از بیماری‌ها پیدا کرده و نیز نقش تعیین‌کننده عوامل گوناگون اجتماعی در ارتقای سلامت[۱] یا بروز و تشدید بیماری ایجاب می‌کند

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-16]

که پزشکان و سایر کادرهای پزشکی نیز از جامعیت و توانمندی بیش‌تر علمی، تجربی، اجتماعی و اخلاقی برخوردار باشند. شناخت زمینه‌های آسیب‌پذیری جامعه و آگاهی نسبت به موضوعاتی چون برابری و عدالت و رفع محرومیت و تبعیض در همه ابعاد آموزشی - پژوهشی، بهداشتی - درمانی و اجتماعی آن از جمله وظایف پزشک به‌عنوان یک فرد حرفه‌مند ارائه‌کننده خدمات بهداشتی است[15]".

بعضی از مسایل چالشی جدید در حوزه اخلاق پزشکی به شرح زیر است:

- تهدید محرمانگی اطلاعات و اسرار بیماران به علت رواج ابزار الکترونیکی و رسانه‌های اجتماعی نظیر Facebook, Twitter, YouTube و personal blogs چالش‌های اخلاقی و حرفه‌ای پزشکی شخصی[2]. استفاده از robot، و سایر فناوری‌ها
- چالش‌های اخلاقی استفاده از ابزار الکترونیکی، فضای مجازی، رسانه‌های اجتماعی (نظیر موبایل — Twitter Facebook, LinkedIn، و نظیر آن‌ها) در آموزش پزشکی
- ابعاد اخلاقی کاربرد "هوش مصنوعی در مراقبت‌های سلامت"
- افق‌های آینده اخلاق زیستی[16] (انجماد تخمک - اصلاح ژنتیکی ژنوم انسان - باروری آزمایشگاهی - بیوالکترونیک و طب - سنتزژنوم کامل انسان[3] - تحقیقات میکروبیوم[4] .....)

۷. مراکز تمدن‌ساز و مرجع

سلامت از نیازهای عام بشر در همه ادوار و جمیع شرایط زندگی است. سلامت از ارکان قطعی همه تمدن‌ها است. مجموعه نظام علمی و خدمات سلامتی و دستاوردهای متعلق به نظام جمهوری اسلامی و ملت ایران، ظرفیت تمدن‌سازی داشته، قابلیت دستیابی به قله مرجعیت را دارا است. این مراتب بر شالوده‌های اخلاق و ایمان استوار خواهند بود و مؤلفه‌های آن به شرح زیر است:

- تمدن اسلامی تداوم نظام اجتماعی و الگوی حکومتی است که توسط پیامبر مکرم اسلام (ص) پایه‌ریزی شده است.
- تمدن اسلامی همه ابعاد معنوی و مادی بشر در همه مکان‌ها و زمان‌ها را شامل می‌شود و برای تمام نیازهای بشری پاسخ مناسب و معتبر دارد.
- تمدن اسلامی بر اخلاق دینی متکی و دارای پویایی است.

اگر مراکز جامع و بزرگ خدمات سلامت (آموزش - پژوهش - مراقبت)، براساس الگوهای ارزشی و عملیاتی دوران دفاع مقدس باز طراحی و بن‌مایه‌های اخلاق، معنویت، جوانی، ابتکار و خلاقیت، جهاد علمی، ایثار و فداکاری، عزم و اراده و مقاومت، خستگی‌ناپذیری توأم با نشاط و همه دستمایه‌های علمی - فرهنگی - معنوی و اجتماعی ملت انقلابی ایران در آن‌ها متجلی گردد، نظام سلامت این ملت در مدت زمانی متوسط به نظام مرجع سلامت برای همه ملل اسلامی و جهان سوم تبدیل خواهد شد.

۸. میادین خدمت و نقش‌آفرینی اشاره‌ای به حضور معنوی و اخلاق محور جامعه پزشکی در دفاع مقدس

هر انسانی در نظام هستی مظهر صفات خداوندی است به اندازه‌ای که آن صفت را در خود پرورش داده باشد. دفاع مقدس، فرصت مغتنمی بود تا صفات خداوندی در پزشکان و پرستاران و سایر خدمت‌گزاران عرصه‌های سلامت بروز و ظهور کند و متجلی شود. شرکت جامعه پزشکی کشورمان در درمان مجروحان جنگی بسیار صمیمانه و ایثارگرانه بود و این در واقع به‌صورت صفحه زرینی در تاریخ پزشکی ما ماندگارخواهد ماند. اعضای این جامعه هماهنگ با همه اقشار ملت، حضوری پرشکوه، همه‌جانبه و تاریخ‌ساز در دفاع مقدس داشتند. مدافعان حریم سلامت و سعادت ملت، با عزمی راسخ، آهنگی جامع، و حضوری مسئولانه و علاج‌جویانه درخشان‌ترین برگ‌های زرین تاریخ طب این مرز و بوم را رقم زده، مهر عزت، عظمت و مقاومت را بر تارک تاریخ پرفراز و نشیب طب و سلامت حک کردند، نشان درخشانی که تا ابد پرتوفشانی خواهد کرد. **"مهربانی توأم با آرامش"، "تواضع همراه با تدبیر"**، ترجیع‌بند **"صفات جمال و جلال پروردگاری"** است، که رشحاتی از آن به‌صورت **"ایمان همراه با عمل"** در صحنه‌گردانان خدمات پزشکی دفاع مقدس متجلی شد.

1. Social Determinants of Health (SDH)
2. Personalized medicine
3. Synthesizing entire human genomes
4. Microbiome research

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-16]

بعضی ویژگی‌ها و مزایای اخلاقی و معنوی جامعه سلامت در دفاع مقدس

حضور در دفاع مقدس را مسئولیتی اجتماعی، تکلیفی حرفه‌ای نسبت به مردم و جامعه و رسالتی تاریخی دانسته، آگاهانه، داوطلبانه و ایثارگرانه به آن پاسخ داده‌اند.

فرصت گرانبار حضور در میادین ایثار و خدمت را با رفتاری معنوی، اخلاقی، عرفانی و عاشقانه، به تجلی شهود در میقات عشق تبدیل نمودند. ارائه خالصانه‌ترین خدمات به مدافعان عزت و شرافت و پاسداران مرزها و حریم استقلال ملت، را وسیله تقرب به خداوند تبارک و تعالی قرار دادند.

صبر و پایمردی در ارائه پیچیده‌ترین خدمات تخصصی، در سخت‌ترین شرایط تهدیدکننده و تلاش بی‌امان با التزام به ارایه عالی‌ترین سطح خدمات و مراقبت‌های مورد نیاز مجروحین جنگی، از بارزترین صفات کادر پزشکی و امداد و درمان جبهه‌های نبرد بوده است. شهامت و فداکاری اعجاب برانگیز، روحیه غالب در امدادگران و درمانگرانی بوده است که برای حضور در خطرناک‌ترین اماکن بهداری رزمی بر یکدیگر سبقت می‌گرفتند. صحنه‌گردانی در میادین بسیار خطیر خدمت‌رسانی جبهه‌های نبرد و استمرار آن تا همه مراکز درمانی کشور، به مثابه حضوری ارزشی، اخلاق محور، ارزش‌آفرین و الهام‌بخش بوده است.

۹. اسوه‌ها و اسطوره‌ها

در خودسازی فردی و تربیت اجتماعی، الگوهای عملی سهم عمده‌ای ایفا می‌کنند. در زبان قرآن از اینگونه سرمشق‌های کمال و الگوهای تزکیه و تربیت، به اسوه یاد شده است. قرآن‌کریم می‌فرماید: **لَقَد کانَ لَکم فی رَسولِ اللّهِ اسوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَن کانَ یرجوا اللّهَ و الیومَ الأخِرَ و ذَکرَ اللّهَ کثیراً**[۱]. مسلماً برای شما در زندگی رسول خدا سرمشق نیکویی بود، برای آن‌ها که امید به رحمت خدا و روز رستاخیز دارند و خدا را بسیار یاد می‌کنند. کسی که سه حوزه اعتقاد و اخلاق و عمل خود را با پیروی از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم سامان می‌دهد، آن حضرت را الگوی خویش ساخته و به آیات الهی عمل نموده است. داشتن الگو و اسوه امری ضروری و عمومی است.

در بحث‌های تربیتی و اخلاقی نیز هر دو شیوه اخلاق نظری و اخلاق عملی، مطلوب و مفید است. داشتن معیار و شاخص و الگوی شایسته برای حرفه‌مندان ضروری است. پرداختن به سیره عملی و روش‌های رفتار بزرگانی که جنبه اسوه و الگو دارند و به نوعی میزان و معیار به حساب می‌آیند، آموزنده‌تر است[۱۷].

۱۰. چالش‌ها و تهدیدات اخلاقی و معنوی در طب و سلامت

در همه عرصه‌های پزشکی رعایت ملاحظات اخلاقی و در نظر داشتن حقوق پزشکی حایز اهمیت است. با پیشرفت علوم پزشکی، عرصه‌های نوین و مسایل پیچیده‌ای ظهور می‌یابند که همگی نیازمند نظارت مستمر و رسیدگی‌اند. یکی از این موارد علم ژنتیک است. ژن درمانی، فارماکوژنتیک، دستکاری‌های ژنتیکی جنین، تشخیص جنسیت پیش ازکاشت جنین، پزشک قانونی ژنتیک و بانک اطلاعات ژنتیک، چالش‌هایی ایجاد می‌نمایند که باید با درایت مورد واکاوی قرار گیرند. موارد دیگر عبارتند از بیو تکنولوژی، ارتباط‌های حرفه‌ای در طب، حقوق و نقش بیمار، پیوند اعضا و بافت‌ها، اتانازی و قتل ترحم‌آمیز، سقط جنین، شبیه‌سازی و شیوه‌های جدید پیشگیری و القای بارداری و....[۱۸]

رشد اخلاقی دانشجویان نیز نیازمند آموزش مناسب اخلاق پزشکی در کلاس درس و تجلی عملی آن در رفتار اساتید است. آموزش مدل‌های رایج تصمیم‌سازی اخلاق پزشکی به تصمیم‌گیری صحیح در مواجهه با چالش‌ها کمک می‌کند[۱۹].

مسلماً پیشرفت درعرصه‌های دانشی و فناوری‌های سلامت، با پشتوانه‌های پژوهشی همراه بوده است. انجام تحقیقات پزشکی نوین، استفاده از فناوری‌های اطلاع‌رسانی پزشکی و نحوه انتشار یافته‌ها نیز باید با رعایت اصول اخلاقی انجام پذیرد.

بحث

اخلاق و آداب اسلامی، دستور زندگی سالم و خداپسندانه و انسان‌دوستانه در همه شرایط زندگی است. "در ایام صلح و آشتی، انسانِ اخلاقی بودن، آسان است اما مهم آن است که در زمان درگیری و نزاع، انسان، اخلاق محور باشد. هنگامی که ملتی گرفتار ظلم و ستم می‌شود، نوحه‌سرایی برای اخلاق، طبیعی است، اما مهم آن است که هنگام فتح و نیرومندی، اخلاقیات فراموش نشود"[۲۰].

۱. سوره مبارکه احزاب آیه ۲۱

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-16]

اخلاق پزشکی دانش میان رشته‌ای ناظر بر شناسایی فضایل (کمالات، بایسته‌ها، شایسته‌ها، هنجارها، خوبی‌ها، صفات حسنه) و رذایل (پستی‌ها، نبایدها، ناشایست‌ها، ناهنجاری‌ها، بدی‌ها، صفات سیّئه)، آداب حرفه‌ای و و تبیین و تحلیل تحقق آن‌ها در رفتارهای کنشگران حرفه پزشکی است. اخلاق معتبر در حوزه سلامت، همانند سایر حوزه‌ها، مترادف با عبودیت و ضامن اجرایی آن خداشناسی و خداوند را ناظر بر اعمال و کردار دانستن است.

رفتار منطقی و رفتار غیرمنطقی در یک حرفه، مزایای حاصل از رعایت اصول اخلاقی در زمان انجام وظایف شغلی، مناسبات حرفه‌ای، رعایت حقوق مردم و احترام به آن‌ها در عملیات حرفه‌ای

در دوران چهل ساله پیروزی انقلاب، اخلاق پزشکی و معنویات در جامعه سلامات، به موازات پیشرفت و تعالی اخلاقی و معنوی جامعه، رشد و شکوفایی داشته است. نظام سلامت و کنشگران آن در جامعه ایران اسلامی از ظرفیت الگو بودن، سرآمدی و مرجعیت برای ملل اسلامی و سایر ملل مستقل در دوران حاضر و آینده، برخوردارند. تحقق آرمان‌های اخلاقی و معنوی مرهون تلاش‌ها و تدابیر و مراقبت‌های زمان حاضر و آینده است.

نتیجه‌گیری

در این مقطع از تاریخ طب کشور، دستاوردهای معنوی، اخلاقی و علمی فراوانی حاصل شده که قابل تشبیه به یک گنج بیکران و لایتناهی است. از این سرمایه بی‌بدیل ملی به اندازه شایسته استفاده نشده است و ظرفیت‌های والای آن به منصه ظهور و بروز نرسیده. حتی با انحراف از آن سیره خداجوی و مردم محور، چالش‌ها و بحران‌های غم‌انگیزی دامن‌گیر نظام سلامت شده که شایسته میراث‌داران دفاع مقدس نیست. شایسته است الگوها و شخصیت‌های اخلاقی و معنوی در جامعه پزشکی شناسایی و سیره زندگی اجتماعی و حرفه‌ای ایشان تحلیل و مستندسازی شده و در اختیار نسل‌های جدید و جوان و آینده قرار گیرد.

Improvement of Ethics and Spirituality in the Islamic Republic of Iran

Mohammad Hossein Niknam[1*], Manouchehr Dawaei[1], S. Ziaeddin Tabei[1], S. Alireza Marandi[1], S. Jamaleddin Sajjadi[1], Bagher Larijani[1], S. Hassan Emami Razdi[1], Yahya Aghedek[1], Mohammad ghofrani[1], S. Mahmoud Tabatabaei[1] ,Hossein Malek Afzali[1], Mohammad Ali Mohagheghi[1]

Abstract

Background and aim: Respect for ethics and spirituality, inspired by the ideals of the Islamic revolution and the teachings of the late Imam Khomeini are still highly regarded now 40 years onward, Medical ethics and spirituality in health has been acknowledged to be growing and improving rapidly now 40 years after the Islamic revolution. Healthcare workers in addition to following beliefs and fundamentals of the ethical and spiritual determinants of health, are strict in their beliefs. Developments in the field of ethics and spirituality during the four decades after the revolution, have been reviewed and are presented herein.

Method: A literature review study approach was undertaken and historical documentation was assessed and the data were collected and assessed.

Results: All valid aspects of ethics and spirituality, including theoretical fundamentals, practical aspects of professionalism, human resource, morality, cultural and social considerations, have all been shown to have improved in the Islamic Iranian society.

Key words: Morals, Medical Ethics, Spiritual health

* Corresponding Author,Professor of Immunology

1. Fellow of the Academy of Medical Sciences IR Iran

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-16]

منابع

1. Larijani B. Medicine and ethical considerations, first edition. Tehran: Baraye Farda; 2013.
2. Arasteh H, Jahed HA. Observing Ethics in Universities and Higher Education Centers: An alternative for improving behaviors. Science Cultivation 2011; 01(2): 31-40.
3. Nowrozi MT. Defense-security culture. First editionTehran: Sana Publishing House; 2006. [In Persian]
4. Rahman Sarasht H, Esfahani AA. Ethics; The neglected component of the future policies of higher education. Research and planning in higher education 2001; 7(2): 103-126. [In Persian]
5. Khomeini R. Forty hadiths. Tehran, Imam Khomeini (PBUH) Editing and Publishing Institute; 2015. [In Persian]
6. Wiki jurisprudence: a seminary encyclopedia. Moral life of Imam Khomeini. Available at: http// wikifeqh.ir
7. Mah Van A. Medical ethics in historical periods. In: Collection of medical ethics articles, first volume. College of medical ethics. Tehran: Center for Medical Ethics Studies and Research. Deputy of student, cultural, legal and parliament affairs; 1993.
8. Larijani B, Zahedi F, Emami Razavi S H. Medical Ethics History in Iran. ijdld 2006; 6(2) : 113-124. [In Persian]
9. Ministry of Health, Treatment and Medical Education; Vice President of Cultural Affairs. Medical ethics including a brief history of medicine. Tehran: Sepehr Press; 1991. [In Persian]
10. Zargham M. Ethics in medical research. Tehran: Baraye Frada; 2002. [In Persian]
11. Tabatabayi S, Abbasi M. The role of virtue-oriented ethics in the education and training of medical professional commitment Quarterly Journal of Medical Ethics 2012; 5(18): 143-160.
12. Imanipour M. Ethical principles in education.. IJMEHM 2012; 5(6): 27-41. [In Persian]
13. International Quran news agency. Available at: http://qazvin.iqna.ir
14. Sharifi Inayatullah and Jafarinasab H. Quranic methods in institutionalizing ethics in society. Research Journal of Quranic Studies 2015; 6(26): 59-83. [In Persian]
15. Parsapour AR. Oral history of Tehran University of Medical Sciences. Volume 1: forty professors. Tehran: Public relations of D.A.P; 2015.
16. what's on the horizon for bioethics? Available at: http://nuffieldbioethics.org/wp - content/uploads/The - bioethics - horizon.pdf
17. Chandra S, Chatterjee P. Digital indiscretions: New horizons in medical ethics. Australas Med J 2011; 4(8): 453-6.
18. Hatmian Yadgari H. Analysis of some Quranic patterns in the behavior and life of Imam Khomeini (RA), the first national conference on religious education, a path to excellence, Maybod Yazd, Islamic Azad University. Available at: https: //www.civilica.com
19. Bahadri M, Aqiqi Y, Mohagheghi MA. A reflection on the spiritual life, scientific characteristics and moral model of the late professor Dr. Alireza Yalda. Iran J Cult Health Promot 1396; 1(1): 75-82. [In Persian]
20. Madani M, Saeedi Tehrani S. Evaluation and comparison of conventional ethical decision-making models in medicine. IJMEHM 2016; 9 (1): 11-25. [In Persian]

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-16]